

הלך עוד שגריר: תורכיה ומצרים, עקרונות וגמישות

ד"ר נמרוד גורן*

נובמבר 2013

לתורכיה יש כיום שגריר אחד פחות באזור. ההחלטה המצרית לגרש את השגריר התורכי מקהיר הייתה שיאו של משבר בין מצרים לתורכיה, שהלך והחריף לאורך חמשת החודשים האחרונים. ראשיתו בהדחת הנשיא-לשעבר מחד מורסי על ידי הצבא המצרי. מהלך לו התנגדה תורכיה בצורה עקבית ותקיפה.

ראש ממשלת תורכיה ארדואן, ביטא את מורת הרוח התורכית בשורת התבטאויות חריפה. הדבר הצטייר במצרים כהתערבות בלתי-ראויה בפוליטיקה הפנימית המצרית וכקריאת תיגר על השלטון. מצרים יזמה שורה של צעדי ענישה כנגד תורכיה, שגירוש השגריר היה האחרון שבהם עד כה.

המחאה התורכית על הדחת מורסי לא נבעה רק מהתסכול של ארדואן מהדחת בעלי הברית שלו מהאחים המוסלמים. היא נבעה גם ממדיניות-חוץ המבוססת על ערכים, שבה מתגאה תורכיה. זוהי מדיניות-חוץ שלכאורה אינה מושפעת משיקולי ריאל-פוליטיק. "האזור השתנה", קבע שר החוץ התורכי אחמט דאבוטולו, "אך מדיניות-החוץ התורכית נותרת כשהייתה."

המציאות היא, כמובן, מורכבת יותר – וזהו דבר שממשלת תורכיה צריכה למעשה להתגאות בו. כן, הממשלה התורכית בהחלט מתאמצת לבסס את מדיניות-החוץ שלה על עקרונות יסוד מוגדרים היטב, בייחוד מאז מינויו של דאבוטולו לשר החוץ ב-2009. אך פעמים רבות יש קושי אמיתי ליישם את העקרונות הללו, שלעיתים אף הופכים מקור לגיחוך.

ניסיונה הכושל של תורכיה להשיג "אפס בעיות עם השכנים" הוא דוגמא לכך. מבט חטוף על טיבם של יחסי תורכיה עם שכנותיה במזרח הים-התיכון מבהיר זאת היטב. תורכיה נמצאת בעיצומם של משברים עם סוריה, מצרים, ישראל וקפריסין. משברים אלה הופכים את מזרח הים-התיכון מאזור בו תורכיה שואפת למלא תפקיד דומיננטי ושוב יש לה אינטרסים כלכליים משמעותיים, לאזור בו יכולת ההשפעה התורכית הופכת שולית.

ואולם, במדיניות-החוץ התורכית יש עקרונות מנחים אחרים, אשר מיושמים ביתר הצלחה. העיקרון של "כיבוד רצון העם" הוא הרלבנטי ביותר למשבר הנוכחי בין מצרים לתורכיה. "מעולם לא כיבדנו את אלה שאינם מכבדים את הריבונות של העם", הצהיר ארדואן. ואכן, לאורך השנים האחרונות, תורכיה התייצבה באופן עקבי לצדם של אלה בעולם הערבי שדרשו יתר דמוקרטיה וזכויות, ולצדם של אלה (כמו החמאס והאחים המוסלמים) אשר זכו לניצחונות במערכות בבחירות דמוקרטיות.

תורכיה הייתה מוכנה לשלם על כך מחירים פוליטיים וכלכליים. במקרים מסוימים, מדיניות זאת שירתה את ההעדפות הגאו-פוליטיות של ארדואן (דוגמת תמיכתו באחים המוסלמים אל מול הצבא המצרי) או את סדר היום הפנימי שקידם בתורכיה ("לעולם לא אכבד את אלה שמגיעים לשלטון דרך הפיכות צבאיות"), אך במקרים אחרים משמעות הדבר הייתה לשים קץ לבריתות פוליטיות ואישיות (כמו עם בשאר אל-אסד), לסכן אינטרסים כלכליים לאומיים (למשל בלוב), ולספוג ביקורת בינלאומית בלתי-מבוטלת (בעקבות הקשרים עם החמאס).

* ד"ר נמרוד גורן הוא י"ר מיתוים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית ומרצה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים.

אבל למרות ההיצמדות לכמה ערכים ועקרונות, מדיניות-החוץ של תורכיה לא נותרה כשהייתה, בניגוד לטענתו של דאבוטולו. למעשה, אחד המנגנונים שמאפשרים לארדואן לצמצם את מחיר סגנון התנהלותו המתריס כלפי הקהילה הבינלאומית הוא דווקא יכולתו להפגין גמישות בסוגיות הקשורות למדיניות-חוץ. ארדואן מסוגל להתנתק מכבלי הרטוריקה שלו, ולבצע שינויים במדיניות-החוץ התורכית, כשהוא חושב שהדבר הכרחי.

כך, בעוד הבעיות של תורכיה בחלקו המערבי של המזרח-התיכון הולכות ומצטברות, ארדואן החל פועל ליצירת התחלה חדשה לתורכיה בחלקו המזרחי של האזור. המהלך הבולט ביותר היה החלטתו לשאת ולתת עם המחותרת הכורדית (PKK) וההגעה להסכם עמה. לאחרונה, מוביל ארדואן יוזמה משמעותית נוספת - שיקום היחסים המתוחים בין תורכיה לעיראק. בעתיד הקרוב, צפוי גם שיפור ביחסים הכלכליים בין תורכיה לאיראן, לאחר שחתימת ההסכם הבינלאומי עם איראן העניקה לדבר יתר לגיטימציה.

אם כן, תורכיה פועלת להתאים את מדיניות-החוץ שלה להתפתחויות באזור ולשיקולי ריאלי-פוליטיק, אך היא עושה זאת תוך ניסיון לשמור אמונים לעקרונות מנחים. מציאת האיזון בין הגמישות לבין הערכים אינה משימה פשוטה, כפי שמעידות מערכות היחסים הבעייתיות של תורכיה עם מדינות החלק המערבי של המזרח-התיכון. בתי השגרירים התורכיים במצרים ובישראל עומדים כיום ריקים. הם מחכים למנת גמישות נוספת במדיניות-החוץ התורכית.